

Gammal och modern

– några nedslag i Calle Jularbos karriär

Carl Jularbo (1893–1966) är utan tvekan den kändaste och mest inflytelserika av alla svenska dragspelare. Han började spela dragspel redan som femåring och var sedan verksam som turnerande musiker fram till sin död. Till meritlistan hör 1577 inspelade skivtitlar – ett än i dag svårslaget skandinaviskt rekord – 158 förstaplaceringar i dragspelstävlingar, ett hundratal komponerade låtar och mängder av konserter, radio- och tv-framträdanden. Han var stilbildande på sitt instrument, och med sin distinkta och taktfasta spelstil har han inspirerat generationer av dragspelare.

Den 24 september 2014 arrangerade Svenskt visarkiv en helkväll om Jularbo och hans musik. Nedanstående text är en bearbetad version av det anförande som forskningsarkivarie Wictor Johansson höll under kvällen.

”Jag har ju aldrig spelat någon modern musik, utan konsekvent hållit mig till den kulturella musiken”. Orden är Calle Jularbos. När han mot slutet av sin levnad berättade om sin långa karriär framhöll han gärna sig själv som den gamla dansmusikens fanbärare. I Jonas Simas film *Dragspelskungen* förmedlar även släkt och medmusikanter samma bild, Calle Jularbo spelade aldrig någon modern musik utan var enbart intresserad av den musik som kort och gott beskrivs som ”gammal”. Men bilden av Calle Jularbo är mera komplex. Begrepp som ”gammalt” och ”modernt” är i högsta grad relativa utan statisk innebörd. Genom att studera hur skiftande musikaliska ideal samspelat med samhällsutvecklingen i stort kan vi urskilja både en gammal och modern Calle Jularbo.

Den gamle Jularbo

Vi tar vår utgångspunkt i de sista decennierna i Calle Jularbos liv och karriär, 1950- och 60-talen. Den svenska efterkrigstiden innebar genomgripande sociala och politiska förändringar med snabb urbanisering, industrialisering och hård rationalisering av jordbruket. Under samma tid uppstod en riktning inom svensk populärmusik med hembygdsnostalgi och landsbygdsromantik som bärande ingrediens. Det handlade om att i ord och ton söka sig tillbaka till ett svunnet Sverige. En populärmusikalisk repertoar byggd på denna tematik var i sig inte någonting nytt, men den etablerades kanske tydligare som en egen musikalisk riktning

när den kontrasterades mot industrialism och folkhemsbygge. Den kan också ses som en antites till den amerikanska rockmusik från USA som under 1950-talet etablerades som den unga generationens musik, och inte minst den moderna storstadsungdomens.

1950-talet brukar beskrivas som det decennium då ungdomen formerade sig som en gruppering kring en egen kultur, där inte minst musiken är avgörande för identiteten som just ungdom. Men om det finns en specifik ungdomsmusik så bör det rimligtvis finnas en motpol, en vuxengenerationens musik. Mycket riktigt tycks det vara vid den här tiden som gammal dansmusik (tillsammans med äldre schlagers, visor och liknande) blir gammal, i bemärkelsen musik som formar en äldre generations musiklyssnande och som upplevs som ett uttryck för en svunnen tid. Musikforskaren Jan Ling menar att den populärmusikaliska repertoar som bygger på nostalgiskt tillbakablickande och hembygdsromantik formade en hel publikgeneration under 1950- och 60-talen, som sedan följt denna generation, till exempel via tv och radios olika underhållningsprogram, ända in på ålderdomshemmen. Detta innebär att dragspelsmusik länge uppfattats som musik för pensionärer.

Sett till Calle Jularbos yttre framtoning vid den här tiden är det inte mycket som för tankarna till landsbygdsromantik och hembygdsnostalgi. Tvärtom tycks han ha varit en man som gärna tog till sig vad det moderna samhället hade att erbjuda. Han var klädd i moderiktiga skräddarsydda kostymer, bodde i en praktfull villa i en Stockholmsförort och körde amerikansk lyxbil av senaste modell. Inte minst valet av bilar är en viktig del i berättelsen om Calle Jularbo, som tycks uppfattas som ett bestående av en slags ikonstatus både i samtiden och för nutida betraktare. DN-journalisten Ove Säverman skriver till exempel träffande i ett kåseri att ”medan kungen i Stockholms slott hade en svart Cadillac hade dragspelskungen Jularbo en vit och rockkungen Elvis Presley en skär”.

Om vi ser till Jularbos skivproduktion det sista decenniet han var verksam som grammofonartist så dominerar den gamla dansmusiken. Inte minst konsoliderar Jularbo sin karriär med nyinspelningar av flera av sina äldre och kändaste kompositioner. Repertoaren är alltså på intet sätt ny för Jularbo, men det går att läsa in en ny innebörd i den i relation till nya ideal i musiklivet. Här märks även ett nytt inslag i form av instrumentalversioner av kända visor och schlagers, gärna i valstakt, av kompositörer som Evert Taube, Lasse Dahlquist med flera. Under hela sin karriär agerade Jularbo kompmusiker till populära sångsolister. 1950- och 60-talen är inga undantag. På skiva ackompanjerade han Gösta ”Snoddas” Nordgren, Bertil Boo och Harry Brandelius, alla sångare som kan ses som representanter för tidens nostalgiska ideal.

Det finns även några inspelningar där Calle Jularbo ackompanjerar Thore Skogman, den artist som enligt musikforskaren Jan Ling ”skulle föra landsbygdsnostalgin och svenskheten in i en lagom dos dragspelshejighet och allsång”. Thore Skogman besjunger Jularbo i åtminstone två kompositioner. I ”Tänk om jag kunde spela dragspel som Calle Jularbo” från 1961 är det idolen och dragspelsikonen som hyllas. I rimmet ”ja lyssna vilken takt han har, våran dragspelsfar” ryms både det som brukar beskrivas som mest utmärkande för Jularbos spelstil, den unika ”jularbotakten”, och det faktum att han med all rätt sågs som något av en dragspelsmusikens nestor. I ”Spela en klämmig melodi” från 1956 är det just motsättningen mellan ”gammal” och ”modern” musik som är det bärande temat;

En kväll besökte jag moderna dansen
Jag blev förskräckt och tappade balansen
Jag hörde toner som jag aldrig hört
Musiken hade man förstört
På trumman slog man och i horn man tuta
Vid mikrofonen en flicka hördes tjuta
Jag kände mig så besviken
Och ropa högt till dansmusiken att [...]

Thore Skogman vill hellre höra ”en klämmig melodi”, det ska vara hambo med ”tjo och tjim och lite Jularbo i takten”.

I Skogmans diktning blir Jularbo den perfekta symbolen för det ”gamla”. Han hade vid den här tiden varit aktiv som turnerande musiker i mer än ett halvt sekel. Han inledde sin karriär i en brytningstid mellan bonde- och industrisamhälle, och var för 1950- och 60-talets publik en direkt länk till en svunnen tid. Lite tillspetsat skulle man kunna säga att när Jularbo talade om att han ”konsekvent hållit sig till den gamla musiken” så kan det lika gärna ses som en efterhandskonstruktion anpassat till ett samtida ideal, snarare än en beskrivning av en faktisk verklighet. Det går nämligen också att berätta om en modern Calle Jularbo.

En ny tids musik

Calle Jularbo räknade 1898 som startåret för sin karriär. Han var då fem år gammal, och Sverige var ett land på väg att på lämna bondesamhället med dess traditioner och vanor bakom sig till förmån för den framväxande industrialismen. Dragspelet som instrument brukar beskrivas som just ett barn av industrialismen, som genom masstillverkning fick stor spridning och dessutom var relativt billigt att köpa. Jularbo inledde sin karriär ungefär samtidigt som dragspelet etablerade sig som det dominerande publikinstrumentet. Genom att följa Jularbos karriär kan vi se ett nöjesliv i förändring. Dansbanor, ambulerande biografer,

radiosändningar och grammofoninspelningar är några arenor för den nya tidens nöjesliv där Jularbo intog en självklar plats. I tidiga skivinspelningar märks även den moderna tidens nymodigheter med titlar som ”Radiovågor”, ”Idrottsliv”, ”I tunnelbanan” och valsen ”Bil Bol” (som lär vara en förkortning för Bilbolaget).

Inte minst grammofonens intåg på marknaden revolutionerande musiklyssnandet. Jularbo med sina över 1500 skivinspelningar gjorda mellan 1913 och 1962 intar än idag en särställning i svensk inspelningshistoria. Om vi ser till grammofonskivans första decennier i Sverige så utmärker sig här dragspelen en framträdande position. I diskografin *Svenska akustiska grammofoninspelningar 1903-1928* beskriver Karleric Liljedahl den tidiga svenska skivutgivningen från ca 1910 som bestående av ”hundratals och åter hundratals inspelningar med dragspel i alla sammansättningar”, och menar att man vid en ytlig blick skulle kunna tro att dragspelsmusik ”var allt som spelades in och gavs ut”. Jularbo stod för en stor del av denna inspelade repertoar.

Dragspelsmusik förknippas idag gärna med landsbygden. Men när vi följer Jularbos tidiga karriär så ser vi att det är en sanning med modifikation. Han flyttade tidigt till Stockholm, och lika mycket som på landsbygdens dansbanor och logar uppträdde han på storstadens dansrestauranger, nöjespalats och revyer. De dragspelstävlingar som började arrangeras under 1910-talet blev populära folknöjen som visar på det nyhetens behag som dragspelen hade såväl i landsorten som i storstaden. Även här intar Calle Jularbo en särställning med 158 (!) segrar.

Hur såg då en dragspelares repertoar ut vid den här tiden? I första hand var det en redan existerande repertoar av folklig dansmusik som togs upp av de tidiga dragspelarna – företrädesvis vals, schottis, polka och hambo. Med dragspelen förändrades dock den folkliga musikens klang, rytmik och tonbildning till att så småningom utmynna i den genre vi idag kallar för gammal dansmusik. Det är väl känt hur denna förändring av den folkliga musiken sågs som ett hot av de som ville bevara det bortdöende bondesamhällets ”genuina” folkmusik. Det som idag kallas för gammal dansmusik uppfattades här som en ny tids musik, och som sådan som något negativt. Detta medförde också att dragspelen som instrument blev hårt angripet av samhällets kulturelit. Ser vi till Jularbos repertoar vid tiden för det förra sekelskiftet och några decennier framåt är den emellertid mer mångfacetterad än att bara bestå av gammal dansmusik.

Vid 1900-talets början bestod en dragspelares repertoar, vid sidan av dansmusiken, som regel också av vad som kan kallas för salongsmusik eller underhållningsmusik. Denna omfattade operetter och Ouvertyrer ur kända operor, enklare konstmusikaliska stycken,

marscher, karaktärsstycken, virtuos uppvisningsmusik med mera. Dansspelningar kombinerades ofta med renodlade konserter för en sittande publik. Jularbo var inget undantag. Musikvetaren och dragspelshistorikern Bo Nyberg beskriver hans tidigare repertoar som just en ”konsertant repertoar”. Dessutom utvecklades dragspelet som instrument vid 1900-talets början, från diatoniska och växeltoniga en- och tvåradiga durspel till kromatiska och liktoniga femradiga dragspel med större möjligheter till musikalisk variation. Något som bör ha inspirerat en ung dragspelare på frammarsch att förnya och utveckla repertoaren.

Bo Nyberg påpekar också att Jularbo vid den här tiden inte på något sätt var främmande för att spela nyare modedanser, tvärtom mot vad han själv senare skulle hävda. På tidiga skivinspelningar finns såväl onestep som foxtrot representerade, och Calle Jularbo kan även ta åt sig äran för att ha gjort en av de första svenska jazzinspelningarna när han tillsammans med Fritz Lundblad spelade in ”American rag” 1917. Förmodligen var uppdelningen mellan gammalt och modernt vid den här tiden inte heller så relevant, utan nya modedanser – till exempel olika valstyper – togs upp och integrerades i en redan existerande dansrepertoar. För Jularbos del handlade det också om att tillfredsställa publikens förväntan på en uppdaterad repertoar.

Ett citat ur Jularbos memoarer ger en stämningsbild av hur en spelning kunde se ut i en miljö som vi kanske inte direkt förknippar med dragspelsmusik. Här beskriver han ett framträdande på Operakällaren år 1926, där han till en början också är en aning orolig för hur dragspelsmusiken ska tas emot;

Denna obehagliga känsla fläktade emellertid bort när man efter den första tankediga förvåningen allmänt började sväva runt efter wienervalsens toner som även från mitt dragspel utövade sin förtrollning över de dansande. Applåderna voro välvilliga och efter ytterligare ett par danser kände jag mig väl till mods. [...] När den första chocken övervunnits tyckte denna förnämna och bortskämda publik att det var riktigt pikant med dragspelsmusik och den ene blaserade greven efter den andre brukade personligen under de kvällar jag uppträdde komma fram och beställa foxtrot eller något annat nymodigt.

Förändrade ideal

Den musik som utgör den röda tråden i Jularbos repertoar är så klart den gamla dansmusiken. Det tycks dock som det är först under 1930-talet som han blir den renodlade gammeldansmusiker som han senare i livet gärna ville framstå som.

Kanske ska det ses i relation till att förändrade ideal inom dans- och underhållningsmusiken började göra sig gällande, med större orkestrar där dragspelet fick samsas med blåsinstrument och slagverk som genom jazzens intåg fått en ny roll.

Jularbo blir å sin sida stilbildande i den bemärkelsen att han är med och utvecklar ensemblespelet inom gammeldansmusiken. Från att ha varit musik som spelades på ett eller två dragspel, eller på dragspel tillsammans med fiol, så tillförs nu kompsektion bestående av gitarr och kontrabas. Detta förändrar såväl ljudbild som sväng. Här uppstår också en tydligare uppdelning mellan gammal och modern dansmusik. Större folkparker kunde till exempel ha två dansbanor, en för gammal dansmusik och en för modern. Under 1930-talet etablerade sig också en ny generation dragspelare som kanske i större utsträckning än de tidigare var benägna att ta till sig den modernare och mera internationellt präglade repertoaren. Mycket tyder också på att en polarisering mellan stad och landsbygd blir märkbar, där den gamla dansmusiken har ett starkare fäste på landsbygden medan den moderna, jazzinfluerade dansmusiken hör staden till.

Gammal och modern

Lite tillspetsat skulle vi alltså kunna sammanfatta resonemanget med att när samhället var gammalt och på väg in i någonting nytt, då var Calle Jularbo modern. Men när den moderna tidens folkhemsbygge gjort sig etablerat, och då många människor sökte en trygghet i det förflutna, då var Jularbo gammal. Förmodligen är det den ”gamle” Jularbo som lever starkast i människors medvetande idag, en duktig dragspelare med fin takt i spelet. Men lika mycket bör vi alltså se Calle Jularbo som ett kulturellt fenomen som säger oss något vidare om 1900-talets samhällsutveckling med tillhörande musik- och nöjeshistoria.

Wictor Johansson, 2014-10-24

Källor:

Bohman, Stefan, 2007. *Vad kan dragspel säga oss? Om kulturanalys av musik och musikinstrument* (i Bohman, Stefan; Lundberg, Dan & Ternhag Gunnar, *Musikinstrument berättar – instrumentforskning idag*) Gidlunds förlag.

Jularbo, Carl, 1946. *Med dragspelet i högsätet*. Stockholm: Kooperativa förbundet

Ling, Jan, 1980. *Populärmusik under 1950-talet*. Svensk tidskrift för musikforskning, årg. 62:1 1980.

Liliedahl, Karleric, 1987. *Svenska akustiska grammofoninspelningar 1903-1928*. Stockholm: Arkivet för ljud och bild.

Nyberg, Bo, 1997. *Dalarna som dragspelslandskap*. Noterat. Stockholm: Svenskt visarkiv.

Säverman, Ove. *Allvarlig dragspelskung i Cadillac*. Dagens Nyheter 1993-01-31.